

HERBERT ÁRON

A hazai tanyavilág múltjának és jövőbeni lehetőségeinek áttekintése

Absztrakt:

A településektől gyakran több kilométerre elszigetelten lévő tanyavilág egyre inkább kezd elnéptelenedni és magára hagyatottá válni. De mit lehet tenni ez ellen? Képes-e a tanya a 21. század kihívásainak megfelelően új perspektívát nyújtani az ott élőknek és képes-e megszólítani városi lakosságot?

Kulcsszavak: Tanya, megújulás, tanyavilág, tanyatörténelem, tanyatípus, lehetőségek, jövő

Bár a köztudatban egyre kevésbé van jelen a tanya, mint lakóhely és gazdálkodási típus, mégis, egy hazánkra jellemző specialitásról, egy hazai örökségről van szó. Egy olyan specialitásról, mely a felmérések szerint 200 ezer ember lakhelyéül szolgál. A településektől gyakran több kilométerre, elszigetelten lévő tanyavilág egyre inkább kezd elnéptelenedni és magárahagyatottá válni. De mit lehet tenni ez ellen? Képes-e a tanya a 21. század kihívásainak megfelelően új perspektívát nyújtani az ott élőknek és képes-e megszólítani városi lakosságot? Következzék hát egy áttekintés a hazai tanyavilág múltjáról, jelenéről és jövőbeni lehetőségeiről.

A tanya fogalma

A tanya, mint fogalom elég nehezen meghatározható, és bár több megfogalmazás is létezik, ezek általában az adott korban működő tanyákra vonatkoznak. A Magyar Néprajzi Lexikon megfogalmazása szerint például „*az alföldi városok és falvak határában szétszórta álló, rendszerint egy lakóépületet és néhány hozzá tartozó gazdasági épületet magába foglaló, paraszti használatú állandóan lakott magános telep*”. A tanya fogalmát egy, a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény így

fogalmazza meg; „a tanya a település külterületén lévő mezőgazdasági termelés (növénytermesztés és állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terméktárolás) céljára létesített lakó- és gazdasági épület, épületcsoport és az azonos helyrajzi szám alatt hozzá tartozó, legfeljebb 6000 m² területű föld együttese.”

2013-tól a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény 5. § 25. pontja alapján a tanya hivatalos definíciója az alábbi: „a település külterületén fekvő, legfeljebb 1 hektár nagyságú olyan földrészlet, amelyhez a föld mellett növénytermesztés és állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terméktárolás céljára létesített lakó- és gazdasági épület, illetve ilyen épületcsoport is tartozik, vagy az olyan földrészlet, amely az ingatlan-nyilvántartásban tanyaként szerepel”.

Jól látszik, hogy mennyire színes a hazai tanyavilág, elég, ha csak a funkciókat vesszük sorra, a különböző alföldi tájegységeken fellelhető tanyatípusokról még nem is beszélve. Tehát ami számunkra ebből a három különböző megfogalmazásból tisztán kirajzolódik, hogy a tanya egy, a településhez fizikálisan nem kapcsolódó, attól távolabb található, kisebb létszámú csoport számára lakhatást biztosító hazai településszerkezeti forma. Azt is elmondhatjuk, hogy az itt élők elsősorban mezőgazdaságból tartják el magukat. Továbbá láthatjuk, hogy a több száz éves múltra visszatekintő tanyavilág sajátos néprajzi elem mind a hazai kultúrában, mind a hazai tájképben, tehát néprajzi szempontból sem elhanyagolható fogalom.

A tanyavilág kialakulása

A tanyavilág kialakulása a mai napig sem teljesen tisztázott. Egyes adatok szerint létrejött a 15. századra tehető, mikor úgynevezett pusztatelepek jöttek létre. Más adatok szerint a törökök 1699-es kiűzését követően az üres területekre költözött ki a városi lakosság egy része megélhetés céljából. Elmondható, hogy mindez hozzájárult a tanyavilág kialakulásához, azonban mivel kialakulásnak alapfeltétele a földmagántulajdon, a tanyavilág benépesülése a 19. századhoz köthető igazán, mikor is a szabad földtulajdon biztosítottá vált. Éppen ennek köszönhetően elterjedésük csak a 19. században, a jobbágyfelszabadítást követően nőtt meg. Amik viszont a tanyavilág kialakulásában biztos pontnak nevezhetők, azok a mezei kertek, vagyis a

kaliba tevékenységhez hasonlóan a kihelyezett állattartás és növénytermesztés. A kezdetleges pusztai épületekben csak annyi időt töltött kint a városi parasztlakosság, amennyit az állatteleltetés, illetve a mezőgazdasági munkák végzése föltétlen megkívánt. Leginkább szolgálégyenyek és gazdafiak tartózkodtak kint a telelő állatokkal. Az istállóban aludtak, ott is főztek. Később a földművelés jelentőségének növekedésével egyre gyakrabban mentek ki nők is a tanyára. Az istállók mellé lakóházak is épültek. A családoknak azonban volt a városban is házuk, mivel nem akartak kiszakadni a városi közösségekből. Ennek a folyamatnak lett következő lépése a kiköltözés, ami leginkább a 19. század elején erősödött meg. Mégis, a század végéig a „kétlakóság” volt leginkább jellemző és csak ezt követően jött létre a ma is jól ismert tanyavilág. A 19. század végén és a 20. század elején a nagyarányú környezetalakító munkának és az intenzív termelés térhódításának köszönhetően 40 év alatt majd megnégyszereződött a tanyai lakosság száma. Az 1940-es évek végén a tanyagazdaságok fennálló problémáira az akkori rendszer tanyaközösségek kialakításában látta a megoldást. Ez azt jelentette, hogy az elszórt tanyákon élő népességet, tanyai „falvakba”, közösségekbe telepítik, megszüntetve ezzel a külterületi népességet. 1950-ig közel félszáz ilyen községet hoztak létre és telepítették át az embereket ezekbe. Bár ezek a lépések sem kedveztek a tanyai lakosság számára, azonban a legnagyobb visszaesés a termelő szövetkezetekbe való kényszerítés hatására történt meg. Ha a külterületi népesség változását nézzük 1949 és 1960 között, akkor azt látjuk, hogy 336 ezer fővel csökkent¹ a külterületen élők száma a fenti intézkedések hatására.

A tanyák típusai

Hazánkban három különböző fő tanyatípus különíthető el, de mielőtt ezekre rátérnénk, fontos megemlíteni a történelmi Magyarországon területén, Erdélyben fellelhető, leginkább állattartásra kialakított kalibákat. Ezekkel leginkább a Gyimesekben találkozhatunk. A kaliba egy ideiglenes szállás, ahova nyáron a falvakból kihajtják az állatokat. Erdély bizonyos területein eszternának hívják ezeket a

¹ BECSEI JÓZSEF: A tanyavilág és felkutatása, A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők *Magyar tudomány* 2002/09, 1. táblázat

szállásokat, és kalibának csupán az épületet. Leginkább a tejelő tehenekre kell itt gondolni, hogy a kalibához tartozó legelőkön mindig legyen számukra friss takarmány. A kaliba általában egy istállóból és egy hozzá tartozó kis házikóból áll. Ennél a tanyatípusnál általában a család a faluban él. Esténként a család egyik tagja felmegy a kalibához, betereli, majd megfeji a teheneket, a tejet vagy leviszi, vagy még ott a helyszínen feldolgozza, esetleg sajtot készít belőle. Az éjszakát fenn tölti, majd reggel, miután kiengedte az állatokat, visszatér a faluba. Természetesen erre is igaz, hogy „ahány ház annyi szokás”, de általánosságban, a Gyimesekben ez a metódus terjedt el. Ez az egész – kvázi– életforma olyannyira elterjedt, hogy a kaliba őrzését biztosító kutyák általában egy speciális fajtára, a Gyimesi Kaliba kutyára, szűkül. Bár hazánkra nem jellemző már a kalibázó életforma, állattartás, mégis korábban a tanyavilág kialakulásának egyik köztes állomása volt. Mivel sok városi családnak voltak földjei a városhatáron kívül, de mégsem akartak a település életből kiszakadni, ezért gyakran választották az ingázást a város és a föld között, ahova aztán később ki is költöztek. Ezeket az alföldön szállásoknak nevezték.

Hazai viszonylatban egymáshoz viszonyított területi elhelyezkedésük alapján három főbb tanyatípust ismerünk. A szórt tanyát vagy más néven szórványtanyát, a tanyasort vagy más néven sortanyát, és a leginkább Nyíregyháza környékén elterjedt bokortanyákat. A szórt tanyák helyzete viszonylag egyértelmű. Ez egy olyan tanyatípus, ahol a tanyák egymástól távol, magányosan, rendszertelenül, szórtan helyezkednek el. Ez a típus az egész Alföldön megtalálható, de leginkább a Duna-Tisza közének homokos vidékére, a Homokhátságra jellemző. Keletkezésük a 19. század második és a 20. század első egyharmadára tehető. A tanyasoroknál általában a keskeny földbirtokokon épült tanyák egymás mellett, sorban helyezkednek el. Ezek általában már meglévő dűlő utak mentén alakultak ki a 20. század elején. Ezzel a tanyatípussal leginkább Szarvas környékén találkozhatunk. A 18. században kialakuló bokortanyák is egy csoportosulási forma. Itt is több tanya található egy helyen, de a tanyasorokkal ellentétben itt nem egy sorban, hanem körben helyezkednek el. A kör közepén általában szabad terület, úgynevezett közterület található.

Funkciójuk alapján is különböző csoportokat tudunk létrehozni. Léteznek a korábban már említett gazdálkodással foglalkozó tanyák,

ahol a aktív mezőgazdasági vagy állattartói munka folyik. Ezzel szemben vannak a hobbi tanyák, amit általában idényszerűen, kvázi nyaralóként használnak. Továbbá vannak lakótanyák, ahol mindennapi élet folyik, de a megélhetést nem a tanya biztosítja.

A tanyavilág jelenleg

Mivel pontos adatok és felmérések nem állnak rendelkezésre, ezért elég nehéz bármit is hitelt érdemlő számokkal alátámasztani. Éppen ezért nem is a számokra, hanem inkább a tanyák helyzetére hegyezném ki a jelenlegi áttekintést.

A jelenleg tanyán élők helyzete az utóbbi időben kimondottan szomorúan alakult. A meglévő lehetőségeik is vagy beszűkültek, vagy teljesen megszűntek ezzel is nehezítve az ott élők helyzetét, a lakosság szám csökkenését erősítve. Komoly nehézség volt számukra a gazdálkodás korlátozása, majd a XX. század második felében Magyarországon is megjelenő külföldi áruk tömeges beáramlása. Nem beszélve a 90-es években felbomlott nagyüzemi rendszer hiányáról, és az ezt pótló, integráló gazdasági szervezetekről. Elég, ha csak a megtermelt áru értékesíthetőségére és ezzel együtt az értékesítést összefogó gazdasági szervezetekre gondolunk. Többek között ennek hatásaként is említhetjük, hogy a valamikor a tanyák alap funkciójaként nevezhető gazdálkodás ma már nem általános. De nagy problémát jelentett az építkezés korlátozása vagy tiltása is, arról nem is beszélve, hogy ezzel gyakran a fejlesztés lehetősége is megszűnt. Bár valószínűleg erre anyagi forrása sem lett volna az itt élő embereknek. Fokozatosan megszűntek a tanyasi iskolák, és így a tankötelezettség miatt a szülők kénytelenek a közeli településre íratni iskolába a gyerekeket. Már ha erre rendelkezésükre áll gépkocsi. Pedig egy 2002-es, 2003-as felmérés szerint csupán a tanyasi lakosság 55 %-a rendelkezik gépjárművel. Ugyanebből a felmérésből az is kiderül, hogy a tanyai lakosság 35%-a család, tehát minimum egy gyerekkel rendelkezik, akinek az oktatása nehézségbe ütközik. Ez a szám azért nagyon alacsony, mert ebből az következik, hogy az ott élők fele csak gyalogosan vagy biciklivel tud kapcsolatot tartani a közeli településsel. Ráadásul a tanyák megközelítése sem mindig egyszerű, főleg a csapadékosabb évszakokban. Ebben sem sikerült különösebben előrelépni az elmúlt 30-40 évben. Komoly érvágás volt, főleg a

kevésbé mobilis idők számára, a mozgó boltok és egyéb más típusú tanyai ellátó egységek megszűnése is. A közmű alapvető hiánya is komoly gondot okoz, főleg az elektromos áramé, ami ráadásul az utóbbi időben egyre jobban felértékelődik, nem beszélve róla, hogy a sikeres mezőgazdasági vállalkozásoknak már szükségük van különböző elektromos berendezésekre. Az 1980-as évek eleje óta, a közművésítés hiányában, a tanyavilág számára kiemelkedően fontos talajvíz szintje is csökkenésnek indult. Érdekképviselőtük is egyre inkább mérséklődött a rendszerváltást követően a kislistás önkormányzati választások miatt. Az olcsó megélhetés okán tanyavilágba kiköltözők miatt romlott a közbiztonság is, ami szintén nem könnyíti meg az ott élők hétköznapjait. Már korábban említésre került, hogy az anyagi tőke hiányából fakadóan a fejlesztések elmaradnak és ezáltal a mezőgazdaság termelékenysége és versenyképessége is csökken. Nehézséget jelent még, hogy a tanyasi épületek több mint fele még a II. világháború előtt épült, ezért korszerűtlen. A probléma viszont az, hogy az itt élők háromnegyede nem tervezi, hogy ezen változtasson és korszerűsítse lakhelyét.

Jövőbeni lehetőségek

A korábbiakból jól látszik, hogy a tanyarendszerben komoly változást igénylő problémák vannak. Olyan problémák, melyek megoldásával az ott élők helyzete nagyban javítható. Mint korábban már említettem, a statisztikák hiánya nagyban megnehezíti a problémák pontos felmérését, és így a jövőbeni tervek megalkotását is bonyolítja.

Mindenesetre egy biztos, a tanyavilág infrastruktúrája mindenképpen fejlesztésre szorul. Ez egy viszonylag tág fogalom, de sajnos szinte mindegyik szegmensben korszerűsítés szükséges. Az egyik ilyen probléma az a megközelíthetőség, tehát a járható utak hiánya. Ezalatt azt értem, hogy minden évszakban, illetve az extrém időjárásokat leszámítva, gépjárművel megközelíthető legyen. Az utak állapota változó, ez általában függ a településtől való távolságtól is. A járható út több tekintetben is lényeges. A közlekedésen kívül a segítségnyújtás is nehezkessé válik a megfelelő körülmények hiányában. Tehát az utak állapotának javítására mindenképpen szükség van ahhoz, hogy a tanyavilág élhetőségét, termelékenységét javítani lehessen.

A másik szintén ezt a célt szolgáló égető probléma az elektromos árammal ellátottság hiánya. A tanyák bizonyos részében nincs elektromos áram és így internet, de gyakran telefonhálózat sincs. Bizonyos területekre a szocializmus éveiben elvezették az elektromosságot, de ezek a kivitelezés silány minősége miatt mára vagy használaton kívülé váltak, vagy a jövőbeni működésükhöz korszerűsítés szükséges. Azt mindenki sejti, hogy az áram elvezetése a tanyáig igen csak költséges művelet, arról nem beszélve, hogy bizonyos természetvédelmi területeken csak föld alatt lehetséges a vezetékvezetés. Az alternatív energiaforrásoknak hála ez a folyamat bizonyos távolság után a költségek csökkenhetnek. A napenergia kiváló lehetőség. Azonban a nap energiáját is felhasználó, konténeres mini áramtermelő egység tűnik a legjobb megoldásnak, mivel ezzel raktározni is lehet a megtermelt áramot. Nem beszélve a konténerben rejlő mobilitási lehetőségekről és akár az internet, telefon szolgáltató képességekről. Jogos lehet a felvetés, hogy ha egy házhoz nincs odavezetve az áram, akkor valószínűleg a házban sincs kiépítve a hálózat. Ez esetben szükséges a ház belső hálózatának a kiépítése is. Az internet léte a háztartásokban ma már elengedhetetlen, ezért annak elérhetősége is létkérdés a jövőre tekintve. A leginkább mezőgazdálkodással foglalkozó tanya világ számára a korszerűsítés, és így a termelékenység fokozásának egyik lehetséges pontja.

Ahogy az előző sorokban már kifejtettem, a korszerűsítés, az új technológiák alkalmazása elengedhetetlen a mezőgazdálkodással foglalkozók számára. Az árverseny miatt szükségessé vált ezen új technológiák alkalmazása, mivel ezek segítségével nagyobb és jobb termésmennyiségek érhetőek el.

A jövőre tekintve az egyik legfontosabb kérdés a mezőgazdasággal foglalkozók számára a földbirtokrendszer helyzete. A tanyai gazdálkodásra az 5 hektár feletti birtok méret általában az alkalmas. Ez azonban nem minden esetben igaz, hiszen a szamóca, dísznövény, zöldségtermesztésben, már nagy terület mennyiséget jelent az 5 hektár körüli birtokméret. Míg szántóföldi növénytermesztésben igen szerény méretet jelent. Így ez alatt a megélhetés bizonyos növényeknél lehetetlenné válhat, tehát mindenképpen szükséges a tanyai birtokok méretének növelésével egybekötve a géppark fejlesztése is. Ismerve az itt élők anyagi lehetőségeit, ehhez mindenképpen erős

állami támogatásra van szükség mind anyagiak tekintetében, mind tudás tekintetében.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy – bár ez hazánkra vonatkoztatva probléma – az előállított termékek feldolgozottsági fokában is előrelépés lenne szükséges. Ezalatt azt értem, hogy megtermelt gyümölcsöket például nem alapanyagként, hanem mint feldolgozott, szárított, befőzött áruként kéne értékesíteni. A feldolgozásnak viszont anyagi vonzata és gyakran komoly gépigénye is van. Erre megoldás lehet a közösen, több tanya által használt gépek létesítése. Javaslottnak tartom nemcsak e tekintetben és e szinten a tanyacsoportok kialakítását, hanem más területeken is. Kezdve a gyerekek iskolába szállításának megosztásától a közös értékesítési csatornák felkutatásáig sok mindenre. Így összefogva sokkal hangsúlyosabban tudnának fellépni a piaci versenyzőkkel szemben.

Mivel egy hazai sajátosságról, egy hazai örökségről beszélünk, a turisztikai lehetőségek fejlesztése is jó fejlődési pontnak tekinthető. A társadalomban a tanya a nyugalom, a békesség és a csend szimbóluma. Egy hely, ahol ki tudunk szakadni a hétköznapi forgatagból és közel tudunk kerülni a természethez. Fellelhetjük az ebben rejlő szépségeket, a valódi alföldi kultúrát. Ez nem csak turisztikai szempontból lehet érdekes, de nemzeti öntudat erősítésére is jó lehetőség, akár csak a magyar szokások, hagyományok bemutatására. Mindezeket látva azt gondolom, hogy a hazai tanyarendszer számára a turizmusban komoly potenciál rejlik. Mindezeket végig gondolva, tisztán látszik, hogy a tanyarendszer előtt jó lehetőségek vannak.

Azonban ezek megvalósításához egységes és hosszú távú tanyastratégiára van szükség. Természetesen a sikerességhez elszántságra, kitartásra és anyagi forrásokra is igény van. Hiszem azt, hogy hazánk egyik ékköve a tanyavilág, képes megújulni, és hiszem azt, hogy egyre több ember ismeri meg és szeret bele a tunyaság varázsába.

Felhasznált irodalom:

BECSEI JÓZSEF: A tanyavilág és felkutatása, A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők *Magyar tudomány* 2002/09

Magyar Néprajzi Lexikon Akadémia Kiadó, 1977-1982, Budapest

RÁTH GYÖRGY: A tanyak Település rendezési problémái, *Építésügyi szemle* 2011/1.

DR. CSATÁRI BÁLINT, KISS ATILLA, TEMESVÁRI PÉTER, SALÁNKI SZILÁRD: *A tanyai átalakulás főbb jellegzetességei a Kiskunság felmért településein*

Kecskemét, 2003 Lakitelek Népfőiskola, Lakitelek Népfőiskola Szent István Egyetem

BELUSZKY PÁL : Magyarország Településföldrajza. (2003) Dialóg Campus. Budapest-Pécs, 568 p

Abstract:

The Hungarian countryside, which is situated many kilometers far from the cities, is getting more and more abandoned and desolated. But what can we do against this process? Is the farm able to give a perspective to its dwellers and to raise the attention of the townsmen?

Keywords: *ranch, reformation, boondocks, ranch history, facilities, future, countryside*

